

Forfatter: Mette Winge

Titel: Johanne Luise Heiberg

Anvendt udgave: Johanne Luise Heiberg

Det Danske Sprog- og Litteraturselskab (dsl.dk)

Det Kongelige Bibliotek (kb.dk)

Johanne Luise Heiberg

Indhold

- [Indledning](#)
- [Biografi](#)
- [Forfatterskabet](#)
- [Modtagelse og efterliv](#)
- [Bibliografi](#)
- [Mette Winge](#)

Indledning

Stjernen på Det Kongelige Teaters himmel - og den store erindringskribent

Man kan ikke skille Johanne Luise Heibergs posthumt udgivne hovedværk *Et Liv gjenoplevet i Erindringen* fra hendes karriere som skuespillerinde ved Det Kongelige Teater. Hun var 1800-tallets store kvindelige stjerne, idet hun fra 1826 indtil sin afsked i 1864 spillede mere end 275 roller. Heraf var langt de fleste hovedroller.

Foruden erindringsværket som Johanne Luise Heiberg påbegyndte i 1855, havde hun tidligere nærmest for sin fornøjelses skyld skrevet nogle vaudeviller i slutningen af 1840'erne: *En Søndag paa Amager* (1848), *Abekatten* (1849) og *En Sommeraften* (1853). I 1850'erne skrev hun en del polemiske artikler i dagblade og tidsskrifter. Disse var skrevet under pseudonym.

I 1882 udsendte hun *Peter Andreas Heiberg og Thomasine Gyllembourg. En Beretning støttet paa efterladte Breve*.

Biografi

Livsforløb

Johanne Luise Heiberg, f.Pätges, blev født 22.11.1812 i København, på Nørrebro i en sidebygning til Lille Ravnsborg ved Assistens Kirkegård. Forældrene var indvandrere, faderen fra Rhinlandet, mens hendes mor, som var jødinde, stammede fra Frankfurt. I *Et Liv gjenoplevet i Erindringen* fortæller Johanne Luise Heiberg temmelig åbent om det dårlige forhold, der herskede mellem forældrene. Faderen var alkoholiseret og voldelig og kunne ikke skabe et ordentligt livsgrundlag for sin store familie.

Johanne Luise Heiberg var den næst yngste af børneflokkens ni. Moderen tog til slut magten i familien, og herefter blev forholdene noget bedre. Moderen var et arbejdsjern, havde en beværtning inde i byen og om sommeren havde hun et udsækningstelt på Dyrehavsbakken.

En periode fra Johanne Luise eller Hanne, som hun blev kaldt, var fire til hun blev otte år gammel, boede familien i Aalborg, og her fik hun sin første danseundervisning hos stabsoboist J.F. Zangenberg, og da familien i 1820 flyttede tilbage til København, havde Hanne en introduktionsskrivelse med til solodanser ved Det Kongelige Teater Carl Dahlén. Hun og

Johanne Luise Heiberg,

hendes søster blev herefter optaget på Det Kongelige Teaters danseskole, og lærerne her blev hurtigt klare over, at der i den spinkle, mørke pige boede et stort talent.

Dette var måske ikke kommet til sin udfoldelse, hvis det - og hun - ikke var blevet hjulpet på vej af den mand, der i erindringerne optræder under navnet Herman, med en henvisning til Goethes *Hermann und Dorothea*. I virkelighedens verden hed han J.G. Harboe og var ansat ved Det Kgl. Klædeoplæg, dvs. udsalg.

Harboe betød antagelig lige så meget for Johanne Luise Heibergs udvikling som hendes senere ægtemand Johan Ludvig Heiberg, men hans rolle og indflydelse blev iflg. flere af hendes biografer, (bl.a. Robert Neiiendam og Bodil Wamberg) nedtonet i erindringerne.

Han underviste Hanne og hendes søster i at læse og spille klaver, han kom med frugt, bøger, mad og tøj til familien, og han var den, der opdagede pigens genialitet. Han forelskede sig også i hende, og da hun blev opvartet af andre mænd, blev han meget jaloux, fulgte hende som en skygge, når hun gik på gaden.

På et tidspunkt blev han - uretfærdigt - beskyldt for underslæb over for sin arbejdsgiver, men lige inden han skulle arresteres, begik han selvmord, en hændelse der kastede lange skygger ind over Johanne Luise Heibergs liv, men som ligeledes blev underspillet i erindringerne.

Forinden var Johanne Luise Heiberg for alvor blevet 'opdaget'. Ved en aftenunderholdning på Hofteatret 12.2.1826 medvirkede Johanne Luise i Poul Martin Møllers dialog *Hans og Trine*, og den måde hun udførte den lille rolle på, betog ganske den 21 år ældre Johan Ludvig Heiberg, som også var til stede. Og han skrev straks en rolle, rollen som Trine Rar, til hende i vaudevillen *Aprilsnarrene*. Denne havde sin førsteopførelse mindre end to måneder senere, og den blev en gigantsucces både for hende og for forfatteren, omend nogle af kritikerne fandt vaudevillen løsagtig og fuld af umoral. F.eks. fandt K.L. Rahbek, at teatret ved at spille vaudevillerne rykkede "Fieldeboderne nærmere" (*Breve og Aktstykker vedr. J.L. Heiberg*, II, 4).

Hun fik dog også andre roller, spillede som 16-årig Julie i Shakespeares *Romeo og Julie*.

Fra nu var hun den tindrende stjerne, som alle tilbad og dyrkede. Hun gjorde sig fri af sin familie, boede en tid hos skuespillerfamilien Wexschall, men flyttede så ind hos Heibergs mor Thomasine Gyllembourg. På dette tidspunkt var hun forlovet med en skuespiller Christopher Hvid, en ubesindighed, kalder hun denne forlovelse i erindringerne.

Endnu en mand tog livet af sig for hendes skyld, nemlig Heibergs ven, N. Møhl. Denne havde friet til hende, men fået en kurv, og af sorg begik han selvmord. Denne handling gjorde et stort indtryk på hende og var årsag til, at hun fandt vej til kristendommen, uden at hun dog af denne grund blev en ydmyg kristen, der vendte den anden kind til, når nogen krænkede hende.

Johan Ludvig Heiberg og hun fandt hinanden i sorgen over Møhls død, han friede, hun sagde ja, og i juli 1831 blev de to viet i Slangstrup Kirke af Heibergs gamle lærer, der i sin befipelse over denne vielse kom til at føre bruden ned ad kirkegulvet i stedet for ægtemanden.

Ægteparret bosatte sig i Brogade, senere i Søkvæsthuset på Christianshavn sammen med Fru Gyllembourg, der ikke slap sin søn, og de tre boede sammen indtil Fru Gyllembourg døde i 1856. Belært af egne erfaringer skrev Johanne Luise Heiberg senere en artikel, hvori hun fraråder kvinder at bo i sin søns hjem. ("Tag ikke i Huset hos dine Børn", skrevet 1858, indsendt til *Ugentlige Blade*, men blev ikke trykt. (Trykt i J. Rahbek: *Omkring Johanne Luise Heiberg*).

Det Heibergske hjem blev mønsterhjemmet i 1800-tallets København og at få adgang til dette var vanskeligere end at få adgang til hoffet. I hjemmet kom en række af tidens kulturpersonligheder, mest mænd som næsten alle forelskede sig i Johanne Luise. Den der blev hårdest ramt var forfatteren Henrik Hertz, som i en række digte offentliggjort i *Foraarets*

Nytaarsgave for 1833, 1832, skildrede et sommerophold i Hirschholm (Hørsholm) sommeren 1832, og hvoraf man kan læse hans store betagelse af Johanne Luise.

Udover ægtefamilien skrev en række af tidens øvrige forfattere også skuespil med store roller til hende. De roller, hvori hun foldede sig stærkest ud, var sammensatte kvindeskikkelser som f.eks. Dina i stykket af samme navn, som Gudrun i *Kjartan og Gudrun*, begge af Adam Oehlenschläger og som Ragnhild i Henrik Hertz's *Svend Dyrings Huus*.

Fru Heibergs geni blev anerkendt af alle i tiden, og i 1840'erne, hvor hun havde skuespilleren Michael Wiehe som sin partner i en lang række opførelser, nåede hun sin kunstneriske højde. Den særlige glød og intensitet i hendes spil var forbundet med hendes dybe forelskelse i Michael Wiehe.

På dette tidspunkt var ægtefællerne vokset noget fra hinanden, idet Heiberg havde trukket sig væk fra verden ind i sig selv og dyrkede sine astronomiske studier, mens hun vandrede ene rundt i nattemørket i Søkvæsthusets have. Den ensomhed, hun følte i sit ægteskab i denne periode, dannede grobunden for hendes forelskelse i Wiehe. Hun skrev en række digte til Wiehe, som dog ikke blev publiceret, og som af eftertiden er blevet bedømt som lamme, traditionelle elskovdigte.

I 1847 spillede hun atter rollen som Julie i *Romeo og Julie*, og denne præstation udløste Søren Kierkegaards afhandling *Krisen og en Krise i en Skuespillerindes Liv*. Den udkom under pseudonymet "Inter et Inter" som en feuilletonartikel i *Fædrelandet* over fire numre i dagene fra den 14. til 27 juli.

I artiklen reflekterer Kierkegaard over det faktum, at Fru Heiberg, der på dette tidspunkt var 35 år var bedre i stand til at udføre rollen som den purunge Julie, end en ung skuespillerinde ville have kunnet, for den ældre - som Fru Heiberg - var bedre til at skabe illusion af ægte ungdom end den unge.

Krise for alvor kom der i Fru Heibergs liv, da den såkaldte 'teaterkrig' brød ud. Denne bestod af flere ingredienser. Dog først og fremmest af en dyb uenighed mellem Heiberg og hende selv på den ene side og en række yngre skuespillere på den anden om spillestil, 'idealisme' over for 'realisme', en uenighed om teatrets opgave og mål samt en protest mod Johan Ludvig Heibergs måde at lede Det Kongelige Teater på. Hertil kom, at den for hende personligt også bestod af en god portion krænket eller rettere ulykkelig, uerklæret kærlighed til skuespilleren Michael Wiehe.

Heiberg var i 1849 blevet udnævnt til enedirektør for teatret, en uhyre vanskelig opgave, al den stund han skulle finde en ny vej for teatret efter at det ikke længere var 'kongens', men nu hørte ind under et ministerium og en minister.

Alle chefer møder modstand, mens Heibergs store problem var, at skuespillerne nu - fejlagtigt - mente, at de skulle have indflydelse på repertoiret. Det mente Heiberg ikke de skulle. Skuespillerne protesterede på mange måder, også højlydt i aviserne, og en af dem der stærkest gik op imod Heiberg var Wiehe. Han stod last og brast med 'oprørsmanden' skuespilleren og senere instruktøren Frederik Høedt. Det var Høedt, der herhjemme lancerede den nye mere realistiske spillestil, en spillestil, som var blevet moderne ude i Europa, men en spillestil som

ægteparret Heiberg gik stærkt imod. For dem var teaterkunst en ophøjet, idealiserende kunst, som stod 'over' det almindelige liv. Derfor skulle det almindelige liv ikke efter deres opfattelse gengives på scenen. Høedt gjorde sig endvidere en tid populær i selskabslivet ved bl.a. at parodiere ægteparret Heiberg, og det gjorde Fru Heiberg både vred og krænk. Endnu en årsag til vreden var, at Høedt og Wiehe - som var nære venner - repæsenterede en yngre generation, og dette faktum brød hun sig ikke om at indse.

At Heibergs syvårige direktørtid var de sværeste år i

Johanne Luise Heibergs liv er hævet over enhver tvivl. I erindringerne skriver hun om sin store ulyst til at skrive om denne periode:

"Med en indre Skræk tænker jeg paa atter, idet jeg skal nedskrive, hvad jeg har at sige, paany at skulle gennemleve hine Aar og ligesom rive den tynde Hinde af de Saar, som Uretten mod Heiberg havde slaaet ..." (*Et Liv...*, IV, 159). Hun afslutter beskrivelsen af disse syv krigsår med en henvisning til den engelske dronning Mary 1., der havde sagt, at man efter hendes død ville finde ordet "Calais" indgraveret i hendes hjerte. "I mit Hjerte vil man finde indgravet: Heiberg er bleven forurettet af sin Samtid. Jeg har den Tro, at Eftertiden - om end sent, maaske meget sent - vil give ham Opreisning." (*Et Liv...*, II, 357)

Fru Heiberg tog sin afsked i 1858 efter en længere orlovsperiode, i 1860 døde Heiberg, og da dennes efterfølger var udpeget, kom hun på en indtrængende opfordring fra kultusminister D.G. Monrad tilbage til teatret, og i denne periode spillede hun atter en række store roller. Hun tog sin endelige afsked i 1864, efter hun en nat havde hørt en røst råbe til hende: "Vogt dig! det er ikke godt at slide sine sidste Par Sko paa Theatrets Brædder." (*Et Liv...*, III, 151). Hun spillede sin sidste rolle som Elisabeth i Heibergs *Elverhøi* 2.juni 1864.

1867 lod hun sig overtale til at virke som sceneinstruktør, og hun var den, der introducerede og instruerede Henrik Ibsens og Bjørnstjerne Bjørnsons tidlige skuespil. Da Det Kongelige Teaters gamle bygning skulle rives ned, efter at det nye teaterhus var bygget, og da hun ikke ønskede at overvære dette, trak hun sig endelig tilbage i 1874 og rejste for en længere periode til udlandet.

I sine sidste femten år var hun optaget af især to ting: de tre adoptivdøtre hun havde taget til sig og at afslutte arbejdet med erindringsværket.

De tre piger var slægtninge til J.G. Harboe, hvis selvmord Johanne Luise Heiberg på en måde følte sig skyldig for. Hun forkælede pigerne over al måde, det var, som al det hun selv havde savnet og manglet i sin barndom, skulle de have dobbelt op.

Fru Heiberg havde næsten kun mandlige venner, og af disse blev flere inddraget i den endelige redaktion af arbejdet. Især venskabet med juristen og politikeren A.F. Krieger (1817-1893) betød meget for hende, ligesom det betød uhyre meget for ham. Han var hende på utallige måder behjælpelig, og brevene mellem dem fortæller meget om hendes livssyn og mange meninger. Hun var bestemt ikke hel så blid, som man får indtryk af i erindringerne; i brevene til ham kommer hendes skarpe standpunkter mange steder klart frem. (*Johanne Luise Heiberg og Andreas Frederik Krieger. En Samling Breve 1860-1889*, I-II, 1914-15)

I 1882 udgav hun, assisteret af A.G.Ø. Hauch (1836-1914), *Peter Andreas Heiberg og Thomasine Gyllembourg. En Beretning støttet paa efterladte Breve*. Denne fremstilling, mener en del historikere, er skønt tilsyneladende neutral farvet af Thomasine Gyllembourgs synspunkter i den skilsmissegang, som optog sindene i årene lige efter 1800.

Johanne Luise Heiberg havde bestemt, at hendes erindringer først skulle udkomme efter hendes død. Og selv om hendes rådgivere havde rådet hende til at udelade meget stof og mange synspunkter og meninger, hvilket hun gjorde, rejste denne barberede første-udgave, som udkom 1891-92, et sådant ramaskrig og så mange indsigelser, at man ikke har hørt og læst noget lignende siden. Hun blev beskyldt for løgnerske i den helt store stil, især af slægtninge til de personer, hun havde angrebet, også selv om en lang række af de mere kontroversielle udtalelser og domme var udeladt af denne udgave.

I slutningen af 1840'erne havde hun skrevet nogle såkaldte duftvaudeviller: *En Søndag paa Amager*, opført første gang i 1848, *Abekatten*, 1849 og *En Sommeraften* i 1853. Især de to første vakte lykke ved deres elskværdige lune.

Hendes bidrag til den offentlige debat er ganske mange. Det drejer sig om indlæg i aviser og tidsskrifter, og disse var altid skrevet under pseudonym. I disse artikler behandlede hun både almene problemer, som f.eks. pigers opdragelse og teaterforhold. I de mere almene forfægtede hun hyppigt konservative, ja nærmest bornerte synspunkter.

Forfatterskabet

- [Vaudeviller: En Søndag paa Amager](#)
- [Abekatten](#)
- [En Sommeraften](#)
- [Hovedværket: Et Liv gjenoplevet i Erindringen](#)
- [Artikler](#)
- [Hendes svigermoders historie](#)

Hovedparten af Johanne Luise Heibergs forfatterskab er snævert knyttet til hendes virksomhed som skuespiller. Det gælder således både hovedværket *Et Liv gjenoplevet i Erindringen* og hendes dramatiske arbejder, de såkaldte 'duftvaudeviller'.

Vaudeviller: En Søndag paa Amager

Den, der først blev opført, var *En Søndag paa Amager*, som blev en stor succes og opført et stort antal gange i sine første år. Det havde sin første opførelse i 1848, og Fru Heiberg har i erindringerne fortalt om vaudevillens historie:

"I denne Vinter, hvori saa Lidet af Interesse kom paa Scenen, hengav jeg mig ret til mine natlige musikalske Studier, medens Heiberg fordybede sig i sine Beregninger over Himmellegemernes Gang. Fortvivlet over at vor dramatiske Litteratur laa saa øde og død, opfordrede jeg ideligt Heiberg til dog at skrive for Theatret, mens altid forgjæves. Ofte svarede han mig: "Skriv selv!" og i min Sorg over hans dramatiske Taushed, begyndte det virkelig at løbe mig rundt i Hovedet, om jeg kunde skrive Noget, der lod sig spille." (*Et Liv...*, II, 107).

Inspirationen til *En Søndag paa Amager* kom fra hendes mange spadsereture på Amager, hvor hun fandt det uspolerede, enkle liv og en storslået 'Sletteskønhed', som hun fandt burde kunne inspirere danske malere, de behøvede ikke at tage til Italien for at finde pittoreske motiver.

Hun arbejdede først med sangene, og den mest kendte af disse, nemlig "Lisbet! Lisbet! O hvor er Du sød og net!" kom næsten af sig selv, det samme gjaldt den anden meget populære "Kom, min Skat! hør Dandsen kalder os". Hun beskriver også sin store glæde, da prøverne på

vaudevillen begynder, orkestret øver melodierne, skuespillerne siger deres replikker - hendes ord. Ingen ved dog at hun er forfatteren, for hun - og Heiberg - ønskede ikke, at hendes navn skulle stå på nogen plakat. En del mente, at det måtte være Johan Ludvig Heiberg, hvilket han dog koket afviste i forordet til den trykte udgave af *Abekatten*.

Når denne elskværdige, nettede vaudeville blev en så stor succes, skyldes det også tidspunktet: Den havde sin første opførelse, da nationen var i stor krise på grund af krigen mod de slesvig-holstenske oprørere - og den trøstede ved sit muntre billede af brave, godmodige folk uden de store problemer. Teaterhistorikeren Thomas Overskou udtalte det på denne måde: "'En Søndag paa Amager" kom i et Moment, der gjorde det til Lykkens Skjødebarn" (*Et Liv...*, II, 181).

Abekatten

Abekatten, der egentlig var Fru Heibergs første dramatiske forsøg, fik først sin opførelse i maj 1849. Johan Ludvig Heiberg havde til denne komponeret og skrevet teksten til to af stykkets sange formedelst 300 rigsdaler, betalt af hende, da honoraret fra teatret blev udbetalt.

Vaudevillen handler om menneskers forhold til dyr, og det var Fru Heibergs møde med en kvinde som havde rotteudryddelse som sit erhverv, der gav hende ideen

Stykket fik ikke helt den succes, som forgængeren havde haft, men det blev dog spillet hundrede gange i Fru Heibergs tid, og Fru Heiberg fortæller med forståelig stolthed, at den norske forfatter Welhaven udtalte, at den hjemlige, danske tone i stykket ligefrem var genial (*Et Liv...*, II, 189). Senere blev de to stykker rasket ned, og Fru Heiberg fortæller at udtrykket 'duftvaudeviller' af nogle blev betragtet som et stærkt nedsættende ord. Men sådan så hun ikke på det. Tværtimod. Disse vaudeviller har en duft, "der uimodstaaeligt har virket i det tætbesatte, lumre Hus som en Forfriskning." (*Et Liv...*, II, 190).

En Sommeraften

Den tredje vaudeville *En Sommeraften* havde samme tilblivelseshistorie som de to øvrige, nemlig at den var blevet til i hendes "ensomme, sildige Aftentimer".

Den blev valgt, da hun efter en sygdomsperiode kom tilbage til teatret og blev opført første gang 30.3.1853. Fru Heiberg fortæller med slet skjult stolthed om forløbet:

"Saa snart Teppet rullede op for "En Sommeraften", og Publikum havde faaet Øie paa mig mellem de dansende unge Piger, udbrød en Storm af Applaus og en Blomsterregn, som jeg aldrig har set Mage til." (*Et Liv...*, II, 285).

Hovedværket:

Et Liv gjenoplevet i Erindringer

"IKKE i den Tanke at skrive mit Levnedsløb til Interesse for Andre, men for at adspredde mit Sind fra en stille og nagende Smerte og derved drage mine Tanker bort fra denne, begynder jeg i denne Aften at nedskrive mit Livs Erindringer, idet jeg haaber ved at gaa tilbage i den forbigangne Tid da at glemme den nærværende", skrev Johanne Luise Heiberg som årsag til at hun begyndte at skrive om sit liv. (*Et Liv...*, IV, 7)

Værket er ikke blot Johanne Luise Heibergs hovedværk, det er et hovedværk blandt danske levnedsskildringer. *Et Liv gjenoplevet i Erindringer* er et værk af samme karakter, bonitet, tvetydighed og lidenskab som Leonora Christinas *JammersMinde*.

De to værker har flere fællestræk, idet de begge er forsvarsskrifter. For Leonoras vedkommende til fordel for Corfitz Ulfeldt, hvis rolle i krigen mod svenskerne i midten af 1600-tallet kun kan karakteriseres som forræderisk, for Johanne Luise Heibergs for ægtemanden Johan Ludvig Heiberg, som kredse, der blev ivrigt støttet af en af tidens førende aviser (*Fædrelandet*), ønskede afsat som direktør for Det Kongelige Teater.

Påstanden om at tiden gjorde Heiberg uret, går som en tyst klagesang gennem *Et Liv gjenoplevet i Erindringer*, og det var et af hendes mål at gengive ham den rette, dvs. høje placering, hun mente, han fortjente.

Et Liv gjenoplevet i Erindringer har en meget lang tilblivelsesperiode, idet hun begyndte på værket i 1855, nærmere betegnet den 17. februar, for at arbejde med det i mange år.

Da hun begyndte at skrive om sit liv, befandt hun sig da i en dyb personlig krise på grund af bruddet med Michael Wiehe. Denne var som anført foranlediget af den indædte kamp mellem nyt og gammelt i dansk teater som udkæmpedes i disse år.

I begyndelsen af 1855 havde krigen tilspidset sig, idet Frederik Høedt nægtede at medvirke i en opførelse af *Hamlet*. Han udeblev simpelthen fra prøverne. Heiberg afskedigede Høedt, og Wiehe gik med ham. Denne handling medførte, at Heiberg som direktør idømte Wiehe en disciplinær bøde. Wiehe ville ikke acceptere denne og klagede til ministeriet. Kultusministeren lod bøden falde, men gav Heiberg ret. 15. februar 1855 meddelte Heiberg Wiehe dette, og ikke nok med det, han tilføjede nogle skarpe, personlige bemærkninger. Disse medførte, at enhver personlig kontakt mellem Wiehe og ægteparret Heiberg fra nu af var umulig, og det har uden tvivl været årsag til at Fru Heiberg begyndte at skrive sine erindringer, dvs. hun vendte sig fra en problematisk nutid til en fortid, som hun frit kunne redigere, så det passede til det billede, hun ønskede at give af sig selv og Johan Ludvig Heiberg.

Hun arbejdede periodevis med værket, men hun arbejdede ikke alene. Flere rådgivere var inde i arbejdet. Heiberg var det indtil sin død, og i de efterfølgende år rådspurgte hun flere andre. Den vigtigste rådgiver var historikeren og politikerens A.F. Krieger.

Man ved fra breve, at Fru Heibergs 'sekretær', oversætteren Sille Beyer, havde lavet en afskrift, som i 1861, dvs. året efter Heibergs død, blev overdraget Krieger, og gennem breve mellem hende og Krieger kan man følge 'Værkets' (sådan kaldtes det mellem dem) videre skæbne.

Hun arbejdede i perioder flittigt på værket, mens hun i andre lod det ligge. Den sværeste periode at skrive om var 'teaterkrigstiden'. Når hun følte, hun måtte gå så stærkt ind i en beskrivelse af denne, som hun gjorde, skyldtes det, at andre var begyndt at skrive om det nybrud med hensyn til spillestil, som Frederik Høedt uanset Fru Heibergs holdning og mening havde iværksat. Således skrev Edvard Brandes i april 1875 i *Det nittende Aarhundrede* en stærkt rosende artikel under overskriften *Et Vendepunkt i dansk Theaterhistorie* om Høedts banebrydende indsats, og den gjorde Fru Heiberg overordentlig vred og satte gang i udformningen af hendes opfattelse af 'teaterkrigens' årsag og forløb.

Foruden A.F. Krieger var også Fru Heibergs gode ven, biskop H.L. Martensen (1808-1884) og politikerens og matematikerens C.C.G. Andræ (1812-1893) rådgivere, og det var Andræ som rådede hende til at værket skulle udgives posthumt: "Husk paa, at De har mange Misundere; giv det derfor først ud, naar De ikke mere er til" (*Et Liv...*, IV, 30).

En tredje rådgiver var historikeren og rigsarkivaren A.D. Jørgensen (1840-1897), en fjerde filologen og skolemanden A.G.Ø. Hauch, der var hende behjælpelig med bogen om P.A. Heiberg og Thomasine Gyllembourg. De to blev dog uvenner, eller rettere Fru Heiberg blev vred på ham, fordi han ikke frembar sine synspunkter, herunder sin kritik i tilstrækkelig ydmyge vendinger.

Efter Johanne Luise Heibergs død i 1890 blev den endelige revision af værket foretaget af A.D. Jørgensen, og værket udkom i årene 1891-92, og selv om en lang række udsagn, domme, overvejelser var udeladt, gav udgivelsen som nævnt anledning til en pressedebat af en voldsomhed, som vel ikke siden er blevet noget dansk litterært værk til del.

Fru Heiberg blev beskyldt for at være utroværdig, ja for at lyve. En skribent udtalte, "at af alle de Indsigelser, som blev nedlagte mod Fru Heibergs Bog, da den udkom, fremgaar, at næsten Alt, hvad der endnu kunde kontrolleres var usandt." (A.C. Larsen i: *Taler og Skuespiller*, 1896)

Et Liv gjenoplevet i Erindringen er et erindrings- skrift, men det har også mange elementer af dannelsesroman i sig, idet hun skildrer sin udvikling, fra barndommens umiddelbare stade gennem sit livs kriser og sorger til et kristent, tilsyneladende afklaret stade.

Selv om hun har lagt meget frem og åbenhjertigt fortalt om sit liv, så "bliver dog altid hos ethvert alvorligt Menneske en hemmelig Historie imellem Gud og Ens Hjerte, der ikke lader sig meddele". (*Et Liv...*, III, 211)

Og der er mange ting, som ikke forklares i *Et Liv*

gjenoplevet i Erindringen. Hun kender sig selv godt, men hun vil ikke fortælle alt, det er tydeligt. Hun udelader, springer over, omfortolker, og sidst men ikke mindst fremkommer hun, også i passager, der ved første øjekast virker neutrale, med stærkt subjektive udlægninger af begivenheder, domme og fordomme.

I passager kommer en udtalt forurettethed frem, en forurettethed, der kan slå over i en hævnfølelse, som hun ikke formår at skjule. Det gælder især i afsnittet om teaterkrigen i 1850'erne.

Et særligt kapitel udgør afsnittet "Er Skuespilkunsten en moralsk berettiget Kunst?" (*Et Liv...*, III, s.152-182), hvori hun omstændeligt gør rede for sin, kristent præget, idealistiske opfattelse af, hvad der er skuespillerens opgave, og svaret på hendes spørgsmål er et ja: "jeg følte dybt, at et Folk maa have Digternes Ord at lytte til og høre og se Menneskefremstillinger fra Scenen." (*Et Liv...*, III, 180)

Johanne Luise Heiberg skriver nok erindringer, men hun anvender mange udprægede romantræk, som f.eks. i skildringen af Heibergs død på Bonderup i sommeren 1860, hvor hun lader naturen spille ind som var der tale om en teateriscenesættelse med regn, storm og brækkede træer:

"Hvad der endmere bidrog til at gjøre mig denne forfærdelige Uge uhyggelig, var et formeligt Oprør i Naturen som i mit Indre. Stormen hvinede gennem Huset, saa Døre og Vinduer sprang klirrende op. Det peb gennem Skorstenene og Kakkellovnene med en saa hvinende Lyd, som om det var Menneskestemmer, der skrege i Angest." (*Et Liv...*, III, 118).

Kompositionen er kronologisk, begyndende med skildringen af hendes barndom, over ungdomstiden til giftermålet med den langt ældre Johan Ludvig Heiberg. Tyngdepunktet ligger i skildringen af 1850'erne, den svære tid, kulminerende med beskrivelsen af Heibergs

død, hendes sorg og om beslutningen om at holde op med at spille teater.

Nogle dage efter hun havde taget denne, mødte hun på sin vandring en bleg, sammenbøjet skikkelse, det var Michael Wiehe, nedbrudt af sygdom. Hun rakte ham sin hånd til afsked og farvel. Wiehe døde kort tid efter i oktober 1864.

Sidste del af erindringerne indeholder analysen af skuespilkunstens væsen og skuespillernes arbejde, samt beretningen om hendes 'børn', nemlig de tre piger, slægtninge af Harboe, som hun havde adopteret. Hun afslutter det store værk med beskrivelsen af sin 70-års fødselsdag 22.11.1882 samt af sin sjælstilstand på dette stadium af livet.

Kristendommen kom med årene til at betyde mere og mere i Johanne Luise Heibergs liv, hvilket også præger sidste del af erindringsværket.

Artikler

I 1850'erne deltog Johanne Luise Heiberg i den offentlige debat, men hun skrev altid under skiftende pseudonymer. Derfor er ikke hele denne del af forfatterskabet kortlagt.

Flertallet af Fru Heibergs artikler handler om teaterforhold, for som historikeren Just Rahbek anfører i *Omkring Johanne Luise Heiberg* (1948, 75) førte savnet af en kompetent teaterkritik til, at man fra kunstnernes side selv søgte at præstere en sådan.

Under teaterstriden skrev hun en række lidenskabelige artikler til forsvar for ægtefællen, de fleste trykt i *Kjøbenhavnsposten*, den eneste avis der støttede Heiberg.

I den heftige diskussion - den såkaldte Clara Raphael-fejde - om kvindernes emanciperings, der foldede sig ud i 1850'erne som følge af udgivelsen af *Clara Raphael. Tolv Breve* (1851) skrevet af Mathilde Fibiger, ønskede Fru Heiberg også at tage del, og hun skrev et længere indlæg med titlen "Om Quinde-Emancipationen" og satte signaturen 'En Huusmoder' under og sendte det til Henrik Hertz's *Ugentlige Blade*, men det blev ikke trykt ved den lejlighed. Og det var måske meget godt, for det er et vredt og bittert indlæg, hvori hun tog

kraftigt afstand fra Mathilde Fibiger, fandt hendes tanker flyvske og opstyltede, og hun gik direkte op imod Heibergs syn på den nittenårige Mathilde, som han havde formuleret det i forordet til *Clara Raphael. Tolv Breve*. Heri havde han karakteriseret hende som en "Passionsblomst i en Kaalhave". Næ, skrev Fru Heiberg, den slags tanker havde hun og andre kvinder ikke brug for: "Den danske Flora trænger i Sandhed ikke til at ombyttes med Orchidæer og andre bizarre Planter, som vel kan fornøie Øiet, men som alle, karakteristisk nok, ere uden Duft". (Just Rahbek: *Omkring Johanne Luise Heiberg*, 93). Et andet sted i artiklen siger hun, at hun "føler en dyb Medlidenhed med disse forvildede Halvskabninger" (s.s.)

Fru Heiberg afviste endvidere at modtage Mathilde Fibiger i sit hjem, og der er ikke tvivl om, at hun har følt sig dybt såret over sin ægtemands åbenlyse betagelse af den meget yngre Mathilde Fibiger. Hendes heftige reaktion har sandsynligvis været årsag til at Johan Ludvig Heiberg på trods af, at han i et brev havde skrevet følgende til Mathilde Fibiger: "Har De kaaret mig som Deres Ridder paa Literaturens Kampplads, skal jeg visselig ikke undslaa mig at bære Deres Farver i mit Skjold," ikke under den efterfølgende heftige debat skrev et eneste ord til forsvar for Mathilde Fibiger.

Til *Ugentlige Blade* indsendte hun gennem ægtemanden tre afhandlinger, som bar signaturen 'Oculus', bl.a. artiklen "Tag ikke i Huset hos dine Børn", som er et bittert opgør med det åg,

Johanne Luise Heiberg,

som hun mente hendes svigermoders ophold hos hende og Johan Ludvig havde været. Denne artikel optog Henrik Hertz imidlertid ikke. (Just Rahbek: *Omkring Johanne Luise Heiberg*, 152).

I artiklen, også i *Ugentlige Blade*, 1859, nr.16-17) 'Om Huusvæsenet og Pigebørns Opdragelse, skrevet under pseudonymet 'Spectatrix', gik Fru Heiberg stærkt ind for, at mødre selv skulle undervise deres døtre i hjemmet, for skoler var ikke noget gode for unge sjæle.

Denne holdning havde hun fælles med ægtefællen, idet han er blevet tillagt den bemærkning, at en lille pige gemmer man i hendes mors kommodeskuffe, indtil hun når den giftefærdige alder, og at skoler kun var surrogat for den 'sande Opdragelse'.

Nathalie Zahle, grundlæggeren af N. Zahles Skole svarede igen i en artikel "Svar til Spectatrix i Anledning af hendes Yttringer om Byens Skoler og deres Lærerinder", signeret 'En Lærerinde'.

Fru Heiberg skrev desuden nogle modeartikler, bl.a. én mod brugen af krinoline i "Om vore Damers Lyst til at uniformere sig" i *Ugentlige Blade*, nr. 30, april 1859.

Fru Heibergs artikler rummer mange gode iagttagelser, men hun er næsten altid svært moraliserende i sin tone, og hendes meninger er på mange måder overraskende konservative.

Hendes svigermoders historie

Kort før sin 70-års fødselsdag, i 1882, udsendte hun værket om sin svigermoders første ægteskab med P.A. Heiberg *Peter Andreas Heiberg og Thomasine Gyllembourg. En Beretning støttet paa efterladte Breve*.

Selv om Fru Heiberg tydeligt havde fortalt omverdenen, at det ikke var nemt at leve med sin svigermoder i huset, var der dog et tæt bånd mellem de to kvinder.

Fru Gyllembourg havde på mange måder påvirket sin svigerdatter, bl.a. med sine ideer om oplysning og frihed, og på trods af sin irritation beundrede Fru Heiberg sin svigermoder meget.

Hendes sympati i fremstillingen af denne celebre og meget omtalte skilsmisse ligger tydeligvis hos Thomasine, hvis frihedstrang hun sympatiserer med, selv om hendes medfølelse med Heibergs far vokser med fremstillingen. Bogen er dog af mange senere kritikere og historikere blevet bedømt som værende et forsvar for Thomasines ret til at forene sig med den mand, hun virkelig elskede.

Modtagelse og efterliv

Et Liv gjenoplevet i Erindringerne har en meget langt, kompliceret tilblivelseshistorie, som der er redegjort for i bd. 4 af 4.udgave af erindringerne.

Her er ligeledes (47-58) redegjort for de mange påstande om Fru Heibergs løgne, fordrejninger, erindringsforskydninger, som fremkom i tiden lige efter offentliggørelsen.

"Her har det vakt ualmindeligt Røre, og der er næppe i Kjøbenhavn eller Danmark blevet holdt et Middagsselskab med Damer, i hvilket der ikke er blevet kæmpet mere eller mindre hidsigt pro et contra", skrev A.D. Jørgensen i et brev efter udgivelsen. Han fortsætter: "Det har dog ikke manglet paa hensynsløs, tildels raa Kritik, især fra Jødernes Side (gebrüder Brandes et comp.), men den stempler kun dem selv" (A.D. Jørgensen: *Breve*, 296)

Johanne Luise Heiberg,

I 4. udgaves 4. bind er medtaget en lang række af de af Fru Heibergs rådgivere og af A.D. Jørgensen foretagne udeladelser.

Mange af disse indeholder imidlertid nogle af de mest rørende og oprørende passager, 'smertepunkterne', som f.eks. beskrivelsen af de sindsoprivende hændelser i hendes hjem med den alkoholiserede fars råben, skrigen og vold mod moderen, forsvaret for Heiberg, de lidenskabelige udfald mod Frederik Høedt og hans støtter, hånlige bemærkninger om Grevinde Danner, nedsabling af skuespilkollegaen Phister og mange andre.

Disse varianter er anbragt sammen med et meget stort antal oplysninger af litterær og historisk karakter i udgavens 4. bind.

Debatten om Fru Heibergs forhold til sandheden er gennem årene blusset op med mellemrum, gerne afledt af nye biografier og skuespil om hendes eller nogle af hendes skuespilkollegers liv, (bl.a. i P.O. Enquist: *Fra Regnormenes Liv*, 1981). Det er ikke for meget at sige, at dette værk ved siden af Leonora Christinas *Jammers Minde* er det mest omdiskutede memorieværk i dansk litteratur.

Bibliografi

[Dansk Litteraturhistorisk Bibliografi](#)

- [Værker](#)
- [Biografiske og litteraturhistoriske behandlinger](#)

Værker

[Anonyme artikler i diverse københavnske publikationer i 1840'erne og 1850'erne.]

En Søndag paa Amager (Dr.), 1848.

Abekatten (Dr.), 1849.

En Sommeraften (Dr.), 1853.

Peter Andreas Heiberg og Thomasine Gyllembourg. En Beretning støttet paa efterladte Breve, 1882.

Et Liv gjenoplevet i Erindringen, I-IV, udg. af A.D. Jørgensen, 1891-92; 4. rev. udg. I-IV, udg. af Aage Friis, 1944; 5. udg. I-IV, ukommenteret, udg. af Niels Birger Wamberg, 1973-74.

Johanne Luise Heiberg og Andreas Frederik Krieger. En

Samling Breve 1860-1889, I-II, udg. af Aage Friis og P. Munch, 1914-15.

Fra det Heibergske Hjem. Johan Ludvig og Johanne Luise Heibergs indbyrdes Brevveksling, udg. af Aage Friis, 1940.

Heibergske Familiebreve, udg. af Morten Borup, 1943.

Breve og Aktstykker vedrørende J.L. Heiberg ved Morten Borup. I-IV. 1946-50.

Breve fra og til Johanne Luise Heiberg, I-II, udg. af Just Rahbek, 1955.

Johanne Luise Heiberg,

Magdalene Thoresen: *Breve fra Magdalene Thoresen 1855 - 1901* (fot.optr. 1971 i: *Memoirer og Breve*, 30).

Biografiske og litteraturhistoriske behandlinger

August Bournonville: *Mit Theaterliv*, bd. III, s. 19, 1848- 1878.

Meir Goldschmidt i: *Nord og Syd*, Ny Række, 2det Bind, 1857.

Henrik Hertz i: *Ugentlige Blade*, Jan, 1859.

Erik Bøgh: *Dit og Dat*, 1866.

Arthur Aumont: *J.L. Heiberg og hans Slægt paa den danske Skueplads*, 1891.

Julie Sødring: *Erindringer*, I-II, 1894-95; ny udg. 1951.

Clara Bergsøe: *Johanne Luise Heiberg*, 1896.

Otto Zinck: *Joachim Ludvig Phister*, 1896, s. 186-88.

Edv. Brandes: *Johanne Luise Heiberg*, i: *Politiken* 21. og 22.11 1912, samt 20.6.1927 (genoptrykt i: *Om Teater*, red. af Harald Engberg, 1947, s. 97-113).

Robert Neiiendam: *Johanne Luise Heiberg*, 1917,(rev.udg. 1960).

Helga Stemann: *F. Meldahl og hans Venner*, bd.3, 1926- 1932.

Just Rahbek: *Omkring Johanne Luise Heiberg*, 1948.

Robert Neiiendam: *Rivalinder. Johanne Luise Heiberg og Anna Nielsen*, 1955.

Elisabeth Hude: *Johanne Luise Heiberg og Peter Simonsen*, 1959.

Erik Aschengreen: *Fra Trine Rar til Maria Stuart*, 1961.

Elisabeth Hude: *Johanne Luise Heiberg som brevsriver*, 1964.

Henning Fenger: *The Heibergs*, New York, 1971.

Niels Birger Wamberg: *H.C. Andersen og Heiberg*, 1971.

Jette Lundbo Levy i: *Teaterarbejde*, nr. 4, 1979.

Erik Aschengreen: i: *Dansk biografisk leksikon*, 3. udg. bd.6, 1980, s.165-170.

Bodil Wamberg: *Johanne Luise Heiberg*, 1987.

Karin Sanders i: *Nordisk kvindelitteraturhistorie*, bd. 2, 1993-1998, s.125-134.

Klaus Neiiendam: *Romantikens teater i Danmark*, 1994.

Vibeke Schrøder: *Dæmoni og dannelse*, 1995. (som specia- le 1994).

Klaus Neiiendam:: *Danske teaterhistoriske studier*, 2000, s. 113-142.

Johanne Luise Heiberg,

Janne Risum: i: *Dansk kvindebiografisk leksikon*, bd.2, 2000- 2001, s. 66-69.

Mette Winge